

Uloga i potencijali geografije u prostornom planiranju

Marinović, Paola

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:487310>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Paola Marinović

ULOGA I POTENCIJALI GEOGRAFIJE U PROSTORNOM PLANIRANJU

Prvostupnički rad

Mentor: *izv. prof. dr. sc. Aleksandar Lukić*

Ocjena: _____

Zagreb, 2017.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zagrebu

Prvostupnički rad

Prirodoslovno-matematički fakultet

Geografski odsjek

Uloga i potencijali geografije u prostornom planiranju

Paola Marinović, JMBAG: 01190299912

Preddiplomski sveučilišni studij *Geografija*; smjer: *istraživački*

Izvadak: U ovom radu biti će obrađena problematika uloge geografije u prostornom planiranju. Prostorno planiranje je djelatnost koja se bazira na multidisciplinarnom pristupu, a svojim djelovanjem utječe na razvoj određenog prostora. U razdoblju 1990-ih u Hrvatskoj dolazi do značajnijih promjena u prostornom planiranju jer multidisciplinarni pristup pa tako i geografija gubi na značaju. Marginaliziranost geografske struke vidljiva je i u zakonskim odredbama i u praksi kako u prostornom planiranju rade većinom arhitekti. U radu je navedeno mnogo primjera iz kojih je jasno koliko geografi svojim kompleksnim poimanjem prostora mogu doprinijeti u izradi prostornih planova. Snažnija uloga geografa u prostornom planiranju mogla bi dovesti do kvalitetnije izrade prostornih planova pa tako i do pozitivnih promjena u organizaciji prostora u Hrvatskoj.

(31 stranica, 7 grafičkih priloga, 8 tablica, 38 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku)

Ključne riječi: prostorno planiranje, geografija, Hrvatska, marginalizacija

Voditelj: izv. prof.dr. sc. Aleksandar Lukić

Tema prihvaćena: 13. lipanj 2017.

Datum obrane: 22. rujan 2017.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb

Bachelor Thesis

Faculty of Science

Department of Geography

Role and potentials of geography in spatial planning

Paola Marinović, JMBAG: 01190299912

Undergraduate University Study of *Geography*: *course: research*

Abstract: In this paper the problems of geographic role in spatial planning will be addressed. Spatial planning is an activity based on multidisciplinary approach, and its action influences the development of a particular spatial unit. In the 1990s, significant changes in spatial planning have occurred in Croatia, because multidisciplinary approach and geography, as well, have lost importance. The marginalization of the geographic profession is evident in both - the legal provisions and in practice because today spatial planning is mostly done by architects. Many examples are outlined in this paper from which it is clear how much geographers can contribute to spatial plans. The more powerful role of geographers in spatial planning could result in higher quality of spatial plans and in positive changes in the organization of space in Croatia.

(31 pages; 7 figures; 3 tables; 38 references; original in Croatian)

Keywords: spatial planning, geography, Croatia, marginalization

Supervisor: izv. prof.dr. sc. Aleksandar Lukić

Thesis submitted: June 13, 2017

Thesis defense: September 22, 2017

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. TEORIJSKO DEFINIRANJE PROSTORNOG PLANIRANJA I OSTALIH POVEZANIH POJMOVA	2
2.1. PROSTORNO PLANIRANJE – DEFINICIJA I POVIJESNI RAZVOJ	2
2.2. REGIONALNO PLANIRANJE	3
2.3. PROSTORNI PLANOWI – DEFINICIJA I PROCES IZRADE	4
2.4. KLJUČNI DOKUMENTI ZA PROSTORNO PLANIRANJE	8
3. GEOGRAFSKI IDENTITET	9
3.1. DEFINIRANJE GEOGRAFIJE	9
3.2. SUVREMENI TRENDOWI U GEOGRAFIJI.....	11
3.3. ULOGA GEOGRAFIJE U PROSTORNOM PLANIRANJU	12
4. PROSTORNO PLANIRANJE U REPUBLICI HRVATSKOJ	17
4.1. PROBLEMATIKA ULOGE GEOGRAFIJE U PROSTORNOM PLANIRANJU	18
5. PROSTORNO PLANIRANJE U DRUGIM EUROPSKIM ZEMLJAMA	20
5.1. PROSTORNO PLANIRANJE U FRANCUSKOJ	21
5.2. PROSTORNO PLANIRANJE U NIZOZEMSKOJ	21
5.3. PROSTORNO PLANIRANJE U NORVEŠKOJ	22
6. POTENCIJALI GEOGRAFIJE U PROSTORNOM PLANIRANJU ...	22
6.1. POTENCIJALI GEOGRAFIJE U UPRAVLJANJU VODNIM RESURSIMA	22
6.2. POTENCIJALI DEMOGEOGRAFIJE U PROSTORNOM PLANIRANJU	24
6.3. ULOGA MATEMATIKE U PROSTORNOM PLANIRANJU.....	25
6.4. POTENCIJALI GEOGRAFIJE U PLANIRANJU URBANIH PROSTORA	25
7. ZAKLJUČAK.....	27
8. LITERATURA I IZVORI	29

1. UVOD

Prostorno planiranje je polidisciplinarna djelatnost koja za cilj ima postići „optimalni raspored ljudi, dobara i djelatnosti radi njegove optimalne upotrebe" (Marinović-Uzelac, 2001,12). Polidisciplinarnost označava suradnju brojnih struka pri izradi prostornih planova radi što kvalitetnijeg razumijevanja prostornog kompleksa. Danas je u Hrvatskoj prostorno planiranje dominantno u domeni arhitektonske struke što djelomično opravdava povijesna važnost arhitekata za razvoj prostornog planiranja na teritoriju Hrvatske.

Ciljevi ovog rada su definirati ključne pojmove vezane uz prostorno planiranje, definirati identitet geografije te najvažnije – definirati ulogu i potencijale geografije u prostornom planiranju. Glavni cilj je dokazati da se geografskim istraživanjima mogu objasniti suvremeni procesi u prostoru te znanjem dobivenim iz istraživanja doprinijeti kvalitetnijem upravljanju prostorom. Također, cilj je pokazati i današnju ulogu geografije u prostornom planiranju u Hrvatskoj koja nije u skladu s njenim potencijalom razumijevanja prostora. Pri izradi rada korištena je sinteza rezultata drugih znanstvenih radova, istraživanja te ostale literature vezane za temu.

Rad je logički strukturiran kroz pet temeljnih poglavlja. U prvom poglavlju definira se prostorno planiranje te svi pojmovi povezani uz tu djelatnost. Također, objašnjena je razlika urbanističkog i prostornog plana te tko i na koji način sudjeluje u izradi plana. Na kraju prvog poglavlja definirane su glavne značajke važnih dokumenata za prostorno planiranje na europskoj razini. Drugo poglavlje fokusira se na definiranje geografije kao znanosti, tj. definiranje njenog predmeta interesa. U sklopu tog poglavlja se na temelju radova iz prostornog planiranja želi ukazati na ulogu koju geografi svojim znanjem i vještinama imaju u prostornom planiranju. U sljedećem poglavlju se opisuje stanje u prostornom planiranju u Hrvatskoj te su navedeni glavni problemi. Uz to, problematizira se i položaj geografije koji je i zakonski i u praksi marginaliziran u odnosu na mogućnosti ove znanosti u kontekstu prostornog planiranja. U četvrtom poglavlju bit će obrađeni sustavi prostornog planiranja u drugim europskim zemljama - u Nizozemskoj, Francuskoj i Norveškoj te uloga geografa u prostornom planiranju u tim zemljama. U zadnjem poglavlju naglasak je na nekoliko primjera u upravljanju prostorom u kojima se jasno želi istaknuti suvremeni potencijal geografije u prostornom planiranju. Zadnjim poglavljem želi se istaknuti kako je geografija ključna znanost za razumijevanje prostora te bi time trebala imati relevantniju ulogu u prostornom planiranju.

2. TEORIJSKO DEFINIRANJE PROSTORNOG PLANIRANJA I OSTALIH POVEZANIH POJMOVA

Prije ulazanja u problematiku ovog rada, važno je definirati pojam prostorno planiranje te tko sve sudjeluje u izradi prostornog plana. Također, važno je razlikovati pojmove prostorni i urbanistički plan te poznavati značenje pojma regionalno planiranje. Na samom kraju poglavlja istaknute su najvažnije odrednice na europskoj razini važnih dokumenata za prostorno planiranje.

2.1. PROSTORNO PLANIRANJE – DEFINICIJA I POVIJESNI RAZVOJ

Najučestalija definicija prostornog planiranja u hrvatskoj stručnoj literaturi glasila bi: „optimalni raspored ljudi, dobara i djelatnosti na teritoriju radi njegove optimalne upotrebe" (Marinović-Uzelac, 2001, 12). Pri tome se ljudi, dobra i djelatnosti smatraju konstantama u metodici prostornog planiranja koje treba rasporediti. Ta tri čimbenika su predmet proučavanja drugih disciplina kao što su demografija, ekonomija, socijalna geografija, sociologija i dr. koje prostorni planer mora razumjeti u cjelini. Ljudi, dobra i djelatnosti su čimbenici koji djeluju na prostor, a definiranje optimuma i optimalnog rasporeda tih čimbenika jest predmet interesa struke prostornog planiranja (Marinović-Uzelac, 2001).

Prema Zakonu o prostornom uređenju prostorno planiranje se definira kao „institucionalni i tehnički oblik za upravljanje prostornom dimenzijom održivosti, kojom se na temelju procjene razvojnih mogućnosti u okviru zadržavanja osobnosti prostora, zahtjeva zaštita prostora te očuvanja kakvoće okoliša i prirode, određuje namjena prostora/površina, uvjeti za razvoj djelatnosti i infrastrukturu te njihov razmještaj u prostoru, uvjeti za urbanu preobrazbu i urbanu sanaciju izgrađenih područja te uvjeti za ostvarivanje planiranih zahvata u prostoru" (NN 153/13).

Postoje i druge definicije prostornog planiranja, a jedna od njih kaže kako je prostorno planiranje djelatnost javnog sektora koja ima za cilj stvaranje racionalne teritorijalne organizacije, balansiranje prostornog razvoja i zaštite okoliša te postizanje gospodarskih i društvenih ciljeva. Važnost prostornog planiranja očituje se u promicanju dugoročnog i

održivog društvenog, teritorijalnog i gospodarskoj razvoja te unaprjeđenja kvalitete živote uzimajući u obzir pitanja zaštite okoliša. Smatra se kako je prostorno planiranje izraz ekonomske, socijalne, kulturne i ekološke politike društva. Također, prostorno planiranje je znanstvena disciplina, administrativna tehnika i politika koja je usmjerena postizanju uravnoteženog regionalnog razvoja (Mrđa i Bojanić Obad Šćitaroci, 2015).

Prostorno planiranje razvilo se na početku 20. stoljeća iz urbanizma kada je postalo nemoguće izraditi plan grada bez da se ne uključe problemi okolice grada. U predindustrijskim društvima u gradovima je živjelo svega 10-20% stanovništva, a ipak se u njima odvijao ekonomski i kulturni razvoj čovječanstva. S obzirom da su danas ruralni prostori slično ili jednako intenzivno korišteni kao i urbani prostori, planiranje ne može biti ograničeno samo na urbane prostore (Marinović-Uzelac, 2001).

Institucionalizacija prostornog planiranja po prvi put se javlja između dva svjetska rata, a u većini zemalja u poslijeratnom razdoblju. Prve države u kojima se javlja zakonodavna institucionalizacija prostornog planiranja su najrazvijenije zemlje Zapada i SSSR. Planiranje prostora inicirano je među ostalim i potrebom da se riješe problemi nezaposlenosti u vrijeme velike svjetske ekonomske krize tridesetih godina 20. stoljeća. Prve zemlje gdje su se počeli problemi regionalnog razvoja te time počeci sustavnog planskog planiranja su Ujedinjena Kraljevina i Sjedinjene Američke Države (Vresk, 1990). Potreba za funkcionalnim sustavom prostornog planiranja važna je zbog velikog broja ekonomskih i pravnih razloga, a za primjer se mogu navesti Sjedinjene Američke Države koje su formalizirale sustav prostornog planiranja još početkom 20. stoljeća iz dva razloga – smanjenja zdravstvenih problema i zaštite imovine (Van Assche i dr., 2013).

2.2. REGIONALNO PLANIRANJE

Prije se u hrvatskom jeziku koristio pojam regionalno planiranje kao istoznačnica pojmu prostorno planiranje, a danas se pojam regionalno planiranje izbjegava zbog dva razloga. Prvi razlog je teško definiranje pojma regija, kao i činjenica da se ne odnosi svaki prostorni plan na regiju. Drugi razlog je interferencija s pojmom regionalnog planiranja u ekonomskim znanostima koji se odnosi isključivo na plan ekonomskog razvitka regija unutar neke države (Marinović-Uzelac, 2001). S obzirom da je Republika Hrvatska punopravna članica Europske

unije treba spomenuti kako je Europska unija za pojam prostornog planiranja, uvela i nove pojmove – prostorni razvoj i prostorna povezanost (Kranjčević, 2005).

2.3. PROSTORNI PLANOVI – DEFINICIJA I PROCES IZRADE

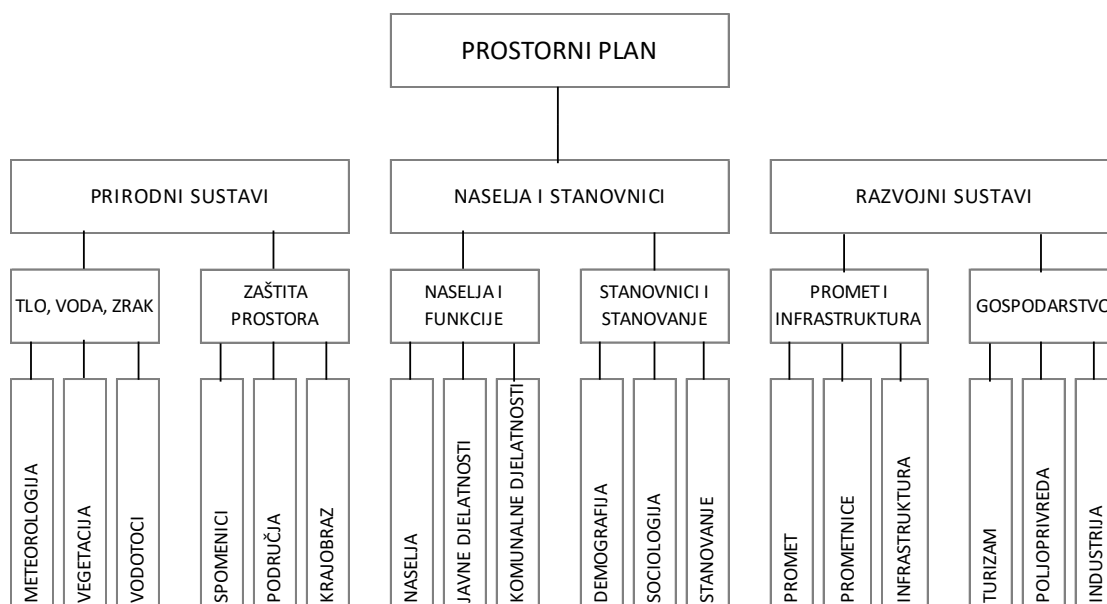
Iako bez planskih dokumenata, čovjek je i u predcivilizacijskom razdoblju znao određivati koji je prostor pogodan za prehranu, a koji za stanovanje (Štimac, 2010). Ukoliko društvo svjesno utječe na procese u prostoru, to se onda naziva planiranjem, dok je prostorni plan samo nacrt koji definira kako prostor najbolje koristiti u određenom vremenu (Radeljak, 2013). Danas se zbog demografske eksplozije te time povezano izuzetno velike potrošnje prirodnih resursa mora putem propisanih dokumenata provoditi smisleno planiranje uređenja, građenja i korištenja prostora (Štimac, 2010).

Prostorni plan nastaje usklađivanjem interesa korisnika prostora, a njime se definira namjena prostora prema vrsti djelatnosti, način korištenja određivanjem količine i intenziteta te djelatnosti i mjere zaštite prostora (Štimac, 2010). Prostorni plan predstavlja svjesno nastojanje za uređenjem prostora čime bi se ostvarilo najbolje moguće korištenje prostora (Marinović–Uzelac, 1992). Prostorni planovi nastoje urediti veće teritorijalne jedinice te riješiti probleme rasporeda i razvoja gradova i naselja, prometa, industrije, poljoprivrede itd. uzimajući u obzir sve postojeće i potencijalne uvjete razvoja (fizičke, biološke, demografske, ekonomske, sociološke, političke i dr.) važne za čovjeka i zajednicu (Marinović-Uzelac, 1986). Na slici 1. detaljno je prikazano koje sve komponente prostora je nužno poznavati i uzeti u obzir pri izradi prostornog plana.

Urbanistički i prostorni plan često su se smatrali sinonimima zbog izbjegavanja latinizama u vrijeme socijalizma pa je važno istaknuti razliku među njima. Prostorno planiranje može se definirati i kao djelatnost srodna urbanističkom planiranju koja za cilj ima usklađivanje svih aktivnosti i procesa te održavanje povoljnih uvjeta za život i rad ljudi. Ono što prostorno planiranje razlikuje od urbanističkog jest to da je prostornim planiranjem obuhvaćen veći dio teritorija nego urbanističkim (Marinović-Uzelac, 1986). Urbanistički plan je pojam koji se odnosi na unutarnje prostorno uređenje naselja i gradova, dok se prostorni plan odnosi na prostorno uređenje ukupnog prostora. Važno je napomenuti kako se prostorni plan može baviti i prostorom na kojem uopće ne postoje naselja (Marinović-Uzelac, 2001). Iako se ova dva

pojma često izjednačavaju, u stručnim krugovima učestaliji je pojam prostorni plan koji među ostalima uključuje i urbanistički plan (Štimac, 2010). Također, prostorno planiranje označava profesionalni postupak izrade prostornih planova. Kako je prostor konačan, a procesi u njemu promjenjivi i dinamični, prostorni plan je samo nacrt kojim se određuje kako će se prostor koristiti u danom vremenu (Marinović-Uzelac, 2001). Treba istaknuti kako su prostorni planovi glavna okosnica gospodarenja, zaštite te upravljanja prostora te je njihova izrada nužna zbog racionalne organizacije prostora koja je u skladu s postavljenim ciljevima razvoja (Štimac, 2010). Prostorni planovi kako bi bili što realniji, moraju biti u uskoj vezi s društvenim planovima (Marinović-Uzelac, 1986). Temeljna razlika u značenju pojmova prostorno i urbanističko planiranje vidljiva je i u Zakonu o prostornom uređenju Republike Hrvatske. Prema članku 35. Zakona o prostornom uređenju prostornim planovima se u svrhu ostvarivanja ciljeva prostornog uređenja, sukladno s načelima prostornog uređenja uređuje svrhovita organizacija, korištenje i namjena prostora te uvjeti za uređenje, unaprjeđenje i zaštitu prostora Države, županija, gradova i općina. Članak 60. istog zakona navodi kako se prostorni planovi donose na državnoj, regionalnoj i lokalnoj razini, a na svakoj razini prostorni planovi obuhvaćaju i urbanistički plan. Iz navedenog je jasno kako prostorni plan sadrži urbanistički plan, a urbanistički plan se prema članku 70. definira kao plan koji propisuje uvjete provedbe svih zahvata u prostoru unutar svog obuhvata i uvjete provedbe infrastrukture izvan područja za koje se donosi urbanistički plan uređenja za potrebe tog područja (NN 153/2013).

Postoje dvije skupine prostornog uređenja koje ovisno o trajanju planskih projekcija možemo razvrstati u dvije skupine, a to su kratkoročni i dugoročni planovi. Dugoročnost se odnosi na plansku projekciju utemeljenu na dugoročnom predviđanju najčešće 20-25 godina unaprijed, ali se oni moraju podvrgavati novelacijama i revizijama svakih pet godina. Tako je prostorno planiranje neprestani postupak praćenja i usmjeravanja događaja u prostoru te njegova korištenja (Marinović-Uzelac, 2001). Prostorni plan nastaje usklađivanjem različitih interesa korisnika nekog prostora, a jasno je kako su interesi države i njenih stanovnika različiti. Treba napomenuti kako rastom razine demokratičnosti, propisi postaju sukladniji interesima stanovnika (Štimac, 2010).

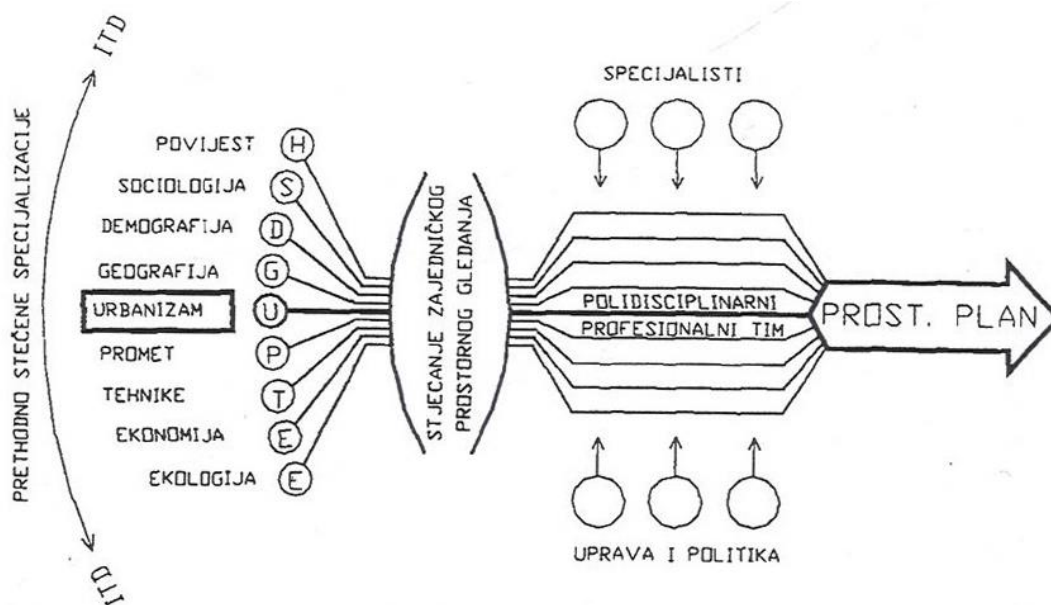

Sl. 1. Podjela djelatnosti pri izradi prostornih planova

Izvor: Štimac, 2010

Iako je prostorno planiranje proizašlo iz urbanizma, tj. arhitekture, ova djelatnost je polidisciplinarna, tj. autonomna djelatnost s već razvijenim vlastitim metodama istraživanja i rada kojoj je središte interesa prostor. Polidisciplinarnost označava pojavu kada različite discipline djelomično napuštaju vlastite značajke te poprimaju nove zbog zajedničkog interesa te tako tvore nove djelatnosti (Marinović-Uzelac, 2001).

Prostorne planove izrađuju planeri, a to su specijalisti raznih struka koji neposredno sudjeluju u izradi prostornog plana. Planer prometa mora shvatiti kako promet nije primarna komponentna u prostoru nego u većini slučajeva posljedica razmještaja stanovništva i funkcija. Važno je istaknuti kako se polidisciplinarni planerski tim sastoji od specijalista koji se mogu baviti prostorni uređenjem i planiranjem za koji su prethodno osposobljeni te su svjesni da u prostoru nije odlučujuća samo jedna komponenta. Tim bi se trebao sastojati od glavnog prostornog planera, tj. urbanista, ostalih prostornih planera, tj. specijaliziranih suradnika te vanjskih konzultanata (Marinović-Uzelac, 2001). Na slici 2. detaljno je prikazano koje sve struke sudjeluju u izradi prostornog plana.

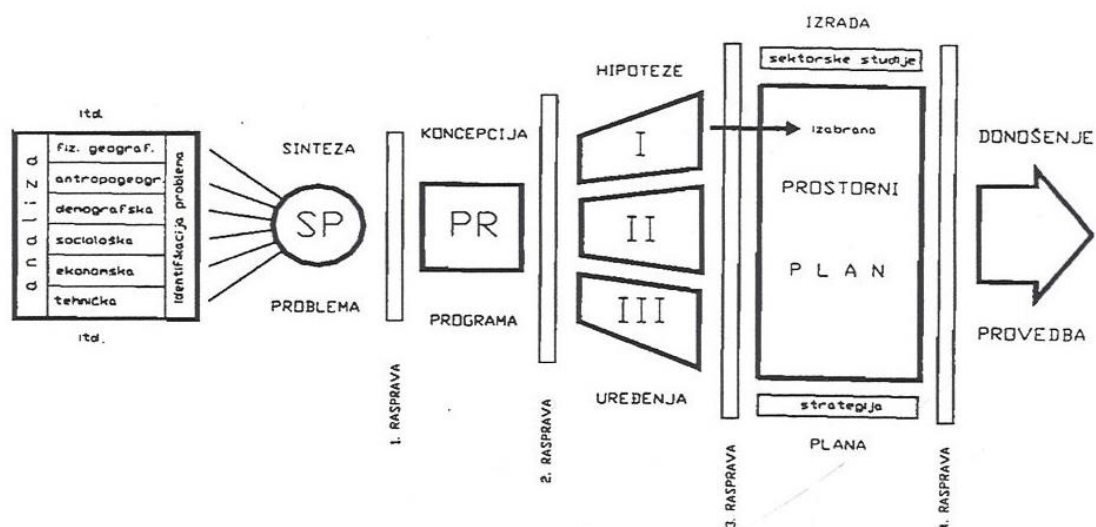

Sl. 2. Formiranje i ustrojstvo profesionalne planerske ekipe

Izvor: Marinović-Uzelac, 1986.

U užem sastavu planerskom tima bi bili osim stručnjaka urbanista i stručnjaci geografije, prometa, prostorne ekonomije te pejzažnog oblikovanja. Ostale struke i znanosti također mogu sudjelovati u izradi prostornog plana, ali samo kao konzultanti ili pri izradi tzv. specijalnih studija. Ukoliko u izradi plana bude potrebna struka koja se bavi zaštitom voda ili zaštitom od tehnološkog zagađenja, onda će biokemičari, odnosno kemičari-ekolozi sudjelovati u izradi kao konzultanti (Marinović-Uzelac, 2001).

Vanjski konzultanti mogu biti sljedećih stručnjaci sociolozi, etnolozi, povjesničari, povjesničari umjetnosti, arheolozi, građevinari, pravnici zemljišnog fonda, geometri, pedolozi, agronomi, šumari, biolozi, biokemičari, kemičari i dr. Ističe se kako bi tim timom trebao upravljati urbanist, koji bi po obrazovanju trebao biti arhitekt zbog svoje stručnosti, tj. orijentiranosti prema prostoru od početka obrazovanja, zbog posjedovanja širine pogleda te posjedovanja kreativne komponente koja je važna za uređenje prostora. Smatra kako je geografija svojom znanstvenom analizom prostornih obilježja i procesa neophodna u prostornom planiranju, ali zbog odsutnosti kreativne komponente jedan geograf nikada neće moći crtati planove, tj. biti voditelj tima (Marinović-Uzelac, 2001).

Sl. 3. Faze izrade prostornih i urbanističkih planova

Izvor: Marinović-Uzelac, 1986.

2.4. KLJUČNI DOKUMENTI ZA PROSTORNO PLANIRANJE

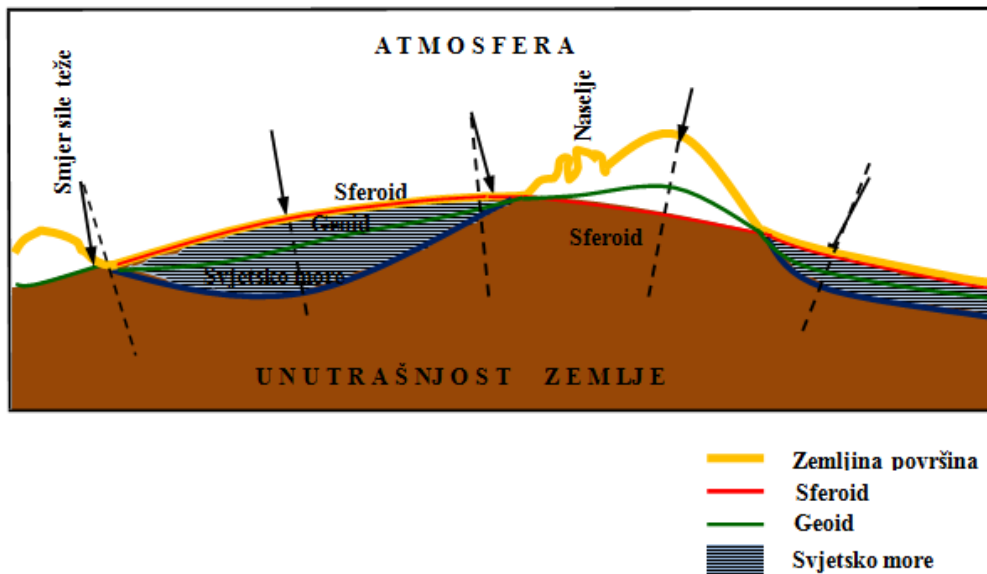
Prostorno planiranje ima presudnu važnost za budućnost Europe jer pomaže u očuvanju zajedničkih resursa zemljišta, zraka i vode koji su izloženi sve većim pritiscima razvoja. Najvažniji dokumenti koji ističu važnost integrativnog, proaktivnog i participativnog prostornog planiranja u Europi su Europska povelja o prostornom planiranju (2013.), Nova urbana agenda (2016.) te Amsterdamski pakt (2016.). Ipak jednim od najvažnijih dokumenata iz sfere prostornog razvoja u Europi smatra se Atenska povelja iz 1933. u kojoj su postavljeni temelji planiranja urbanih prostora (Hrvatski zavod za prostorni razvoj, 2017). Temeljne postavke Atenske povelje ističu potrebu definiranja mjesta nekoj funkciji u gradu, izdvajanja pješaka od kolnog prometa, slobodnih zelenih površina te znanstvenog i specijalističkog pristupa u analizama problema grada (Marinović-Uzelac, 1986).

3. GEOGRAFSKI IDENTITET

3.1. DEFINIRANJE GEOGRAFIJE

Prije dubljeg ulaženja u problematiku uloge i potencijala geografije u prostornom planiranju, važno je definirati objekt interesa geografije kao i njen položaj u znanosti. Geografija je znanost kojoj su prve temelje postavili grčki mislioci još u 3. stoljeću prije Krista, a kao moderna znanost formirala se u drugoj polovici 19. stoljeća (Vresk, 1997).

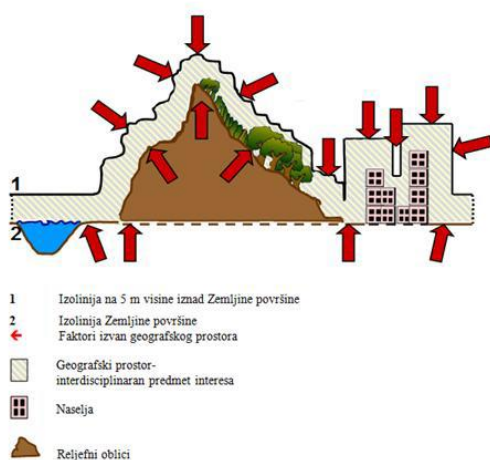
Prema Štercu „geografija je znanost koja se bavi proučavanjem materijaliziranih odnosa i odraza prirodne osnove i/ili društvene nadgradnje u geografskom prostoru" (Šterc, 2015, 136). Također, geografiju možemo definirati i kao znanost koja proučava prirodu i društvo iz potrebe objašnjenja ekoloških i prostornih sustava. S obzirom da ova definicija objedinjuje dva koncepta – ekološki i prostorni, geografija ima karakter sintetične znanstvene definicije (Vresk, 1997). Prema Pravilniku o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama geografija je svrstana u interdisciplinarno područje iako postoje brojne nelogičnosti u tome. Zbog toga Šterc ističe potrebu postojanja novog područja „Znanosti o zemljinim prostorima" koje bi ujedinjavalo sve znanosti kojima je prostor u fokusu interesa te bi ovo područje bilo osnova za planiranje prostora. Vanjski predmet interesa geografije je geografski prostor, dok bi unutrašnji bio razmatranje sadržaja, procesa, veza, odnosa i modela u geografskom prostoru. Geografski prostor je klasičan euklidski prostor koji u prosjeku obuhvaća do pet metara iznad geografske površine (Šterc, 2015). Geografska površina definira se kao dvodimenzionalna kategorija koja je skup svih neravnina fizičko-geografskih i socijalno-geografskog postanka i značenja na Zemlji te isključuje podmorje (Šterc, 2012).

Sl. 4. Shema sferoida, geoida i Zemljine površine

Izvor: Šterc, 2012

Bonnett smatra kako je geografija ukorijenjena u ljudskoj potrebi za preživljavanjem, točnije u potrebi za poznavanjem resursa nekog prostora te načina na koje te resurse čovjek može najbolje iskoristiti za svoj opstanak. Prvi gradovi nastaju upravo iz potrebe za što kvalitetnijim upravljanjem važnim resursom – vodom. U nastavku ističe kako je geografija znanost koja omogućava uvidjeti zakonitosti i red u svijetu ili postaviti red ukoliko ga nema. Ključnim za geografiju Bonnet navodi kartiranje, istraživanje, povezivanje i kombiniranje znanja o ljudskim i prirodnim sustavima. Geografija prema njemu ne predstavlja samo znanost koja daje dublji uvid u neki prostor, nego znanost koja ima mogućnost promijeniti svijet na bolje (Bonnett, 2009).

Sl. 5. Geografski prostor kao interdisciplinarni predmet interesa

Izvor: Šterc, 2012

Geografija predstavlja važan element općeg obrazovanja te nam njeno poznavanje pomaže u boljem razumijevanju svijeta u kojem živimo. Veliki problem javlja se u razlici poimanja geografije u javnosti i u znanosti što otežava prepoznavanje geografske struke i njezina potencijalnog doprinosa društvenom, ekonomskom i općem razvoju (Tandarić i Tekić, 2014).

3.2. SUVREMENI TRENDOWI U GEOGRAFIJI

Bonnet smatra kako su dvije najvažnije teme u suvremenoj geografiji međunarodni odnosi u svijetu te okoliš (Bonnett, 2009). Danas se geografi zapošljavaju u tri skupine poslova – očuvanje geografije kao znanosti, poslovi s izravnom geografskom primjenom te poslovi s neizravnom geografskom primjenom. Prva skupina poslova obuhvaća profesorske poslove na svim razinama obrazovanja – osnovnoškolskoj, srednjoškolskoj i visokoškolskoj.

Glavna područja s izravnom primjenom geografskih znanja su kartografska i daljinska istraživanja, urbano i regionalno planiranje, upravljanje okolišom te geografski informacijski sustavi. U Sjedinjenim Američkim Državama skoro desetina članova Američkog udruženja geografa radi u javnim ustanovama. U Ujedinjenoj Kraljevini mnogo geografa radi u Odjelu za okoliš, transport i regije gdje rade na raznim poslovima u djelatnostima upravljanja prostorom. Također, geografi rade i u privatnim tvrtkama kao lokacijski konzultanti ili pri izradama studija utjecaja na okoliš. Treća skupina poslova obuhvaća veliki spektar poslova gdje nisu toliko važne geografske vještine koliko vještine analize i sinteze (Haggett, 2011).

U tablici 1. može se vidjeti gdje su se geografi zapošljavali 1997. u Sjedinjenim Američkim Državama prema vrsti zanimanja i prema vrsti poslodavca. Najveći broj geografa radio je u skupini zanimanja upravljanja okolišem te mu je u većini slučajeva poslodavac bio privatna tvrtka. Zanimljiv je podatak kako se samo 7% geografa zaposlilo u djelatnosti prostornog planiranja.

Tab. 1. Udio nedavno zaposlenih geografa prema tipu zanimanja i poslodavcu u Sjedinjenim Američkim Državama 1997.

SKUPINA ZANIMANJA	UDIO (U %)	POSLODAVAC	UDIO (U %)
Upravljanjem okolišem	13	Privatna tvrtka	40
Obrazovanje	12	Lokalna uprava	10
GIS/daljinska istraživanja	11	Obrazovne institucije	17
Kartograf	8	Savezna vlada	14
Planer	7	Državna vlade	10

Izvor: Haggett, 2001

3.3. ULOGA GEOGRAFIJE U PROSTORNOM PLANIRANJU

Potreba za geografskim istraživanjima koja bi logički mogla objasniti organizaciju prostora i suvremene prostorne procese te razraditi buduće modele prostornog, regionalnog i društvenog razvoja ističe važnost geografije u znanosti, društvu te tako logičnim slijedom i u prostornom planiranju (Šterc i Komušanac, 2012). S obzirom da geografija proučava odnose u prostoru nastale interakcijom prirodne osnove i društvenog djelovanja, ona je ključna znanost za razumijevanje prostora te bi prema tome trebala imati najrelevantniju ulogu u planiranju organizacije i upotrebe prostora. Treba napomenuti kako ne postoji niti jedna prirodna, društvena, humanistička ni tehnička znanost koja bi mogla dati cjelovit i kompleksan prikaz prostora kao što to geografija može (Tandarić i Tekić, 2014).

U skladu s identifikacijom pojma geografije kao filozofije i logike prostora kojom se mogu otkriti i predvidjeti prostorne zakonitosti slijedi zaključak kako će prostorne analize biti nužne za definiranje funkcija prostornih jedinica (Šterc, 2012). Zadaća geografije u regionalnom planiranju treba biti planiranje i predviđanje funkcije pojedinih regija. Geograf bi trebao utvrditi fizičkogeografske i socijalnogeografske pretpostavke regije kako bi tu prostornu jedinicu organizirao funkcionalno i racionalno. Za uspjeh u tom naumu, geograf mora kreirati model

razvoja kojim bi kompleksnost nekog prostora sveo na za istraživanje važne elemente (Lugomer, 2014).

Marinović-Uzelac u svojoj knjizi *Prostorno planiranje* posvetio je cijelo poglavlje definiranju geografskih uvjeta postanka i razvitka gradova koji utječu na funkcije gradova kao što i funkcije mogu utjecati na geografske uvjete. Geografski uvjeti su podijeljeni u tri skupine: geografsko-povijesno-politički, opći geografski i prometno-geografski uvjeti. Prva skupina geografsko-povijesno-političkih uvjeta ističe kako geografski uvjeti zajedno s povijesno-političkim okolnostima utječu na nastanak i razvoj gradova. Geografski uvjeti objedinjavaju i fizičko-geografske i društveno-geografske uvjete. Druga skupina geografskih uvjeta obuhvaća geografski položaj te ovisnost o lokalnim uvjetima, tj. topografski smještaj. Geografski položaj definira permanentnost, a topografski smještaj obilježava dinamičnost. Primjerice topografski smještaj grada Zagreba ukoliko Andautoniju smatramo prvim Zagrebom se mijenjao do danas. Tako je prvobitno Zagreb bio prometni grad (uz Savu) pa je onda postao obrambeni grad te se u 20. stoljeću ponovno vratio na Savu čime je ponovno dobio funkciju prometnog grada (Marinović-Uzelac, 2001).

U nastavku ovog poglavlja bit će navedeni neki primjeri prostornih problema iz kojih je vidljiva uloga geografa u prostornom planiranju.

Kalogjera ističe važnost geografske struke u prostornom planiranju na prostoru Sreme u Šibensko-kninskoj županiji. Pejzaž nekog prostora određen je njegovim temeljnim fizičko-geografskim elementima te intenzitetom djelovanja čovjeka u istom prostoru. Kako pejzaž predstavlja prvi dojam o nekom kraju te je važan za njegovu namjenu i transformaciju, važno je pri planiranju prostora paziti da ne dođe do degradacije pejzaža. Upravo je razvijanjem suvremenog turizma u primorju često dolazilo do uništavanja pejzaža umjesto da se težilo njegovu očuvanju. Tako se prema geografskoj studiji prostora nastojalo izbjeći degradiranje pejzaža, ali ipak navedeni prostor funkcionalno iskoristiti. Studija je prihvaćena te se izgradnja smještajnih kapaciteta sukladno toj geografskoj studiji morala uklopiti u autohtoni pejzaž (Kalogjera, 1996).

Koomen i Dekkers u jednom od svojih radova koriste geoprostorne analize u svrhu definiranja dinamike upotrebe zemljišta na urbanim rubovima u Nizozemskoj te se fokusiraju na utjecaj politika korištenja zemljišta na razvoj tih prostora. Studija slučaja sprovedena je na primjeru Nizozemske jer ova zemlja ima dugu tradiciju u primjeni tih razvojnih politika i općenito se

smatra uspješnim primjerom provođenja restriktivnog prostornog planiranja. Metode prostorne analize izvršene pomoću GIS-a predstavljaju idealan alat za uvid u potencijalne ishode provođenja raznih razvojnih politika (Koomen i Dekkers, 2013).

Rustja u svom članku analizira prostorne promjene periurbanog prostora grada Skadra u Albaniji nakon 1990. te aplikativnim geografskim pristupom identificira probleme u prostornom razvoju kao što su nepostojanje administrativnog identiteta, visoki stupanj sive ekonomije, dinamičan demografski rast, izgradnja neplanskih stambenih naselja te nedovoljna razvijenost osnovne komunalne infrastrukture (Rustja, 2011).

Kod izrade prostornoplanske dokumentacije potrebno je prethodno analizirati prostor za koji se dokumentacija izrađuje. Za tu analizu prostora mogu pomoći uz GIS i obrađene snimke iz zraka na temelju kojih se može izvršiti analiza odnosa izgrađenog i neizgrađenog prostora ili analiza vodenih i kopnenih površina te izdvojiti mreža prometnica. Korištenje navedenih tehnologija kroz duži vremenski period mogu dati veoma kvalitetan uvid u prostorna događanja (Bušljeta-Vdović, 2005).

Zanimljiv primjer kako geografija može dati veliki doprinos u sklopu prostornog planiranja dokazuje i rad Jure Marića dajući detaljan pregled prostornog planiranja na području Dubrovačko – neretvanske županije. Marić na temelju brojnih izvora i terenskih istraživanja ističe kako je prostorno planiranje utjecalo na razvitak cijelog prostora. U samom zaključku rada napominje važnost djelovanja geografa u kontekstu prostornog planiranja (Marić, 2008).

Važnu ulogu u prostornom planiranju ima i primijenjena geografija koja ima potencijale razjasniti uzroke brojnih ekonomskih, socijalnih i ekoloških problema u prostoru te ponuditi rješenja za njih (Pacione, 2011). Svrha primijenjene geografije je da određena geografska znanja promatra sa stajališta potencijala njihove primjene pri rješavanju konkretnih problema. Važno je spomenuti kako primijenjena geografija nije zasebna znanstvena disciplina, već svaka geografska disciplina može imati primijenjeni značaj (Vresk, 1997).

Tab. 2. Primjeri suvremenih istraživačkih tema u primijenjenoj geografiji

PRIRODNI I OKOLIŠNI HAZARDI	TEHNIKE PROSTORNE ANALIZE
Globalno zatopljenje	Daljinsko snimanje i okolišne promjene
Kisele padaline	Računalna kartografija
Ekstremne vremenske nepogode	Geodemografija
Potresi i vulkanizam	Globalni sustav pozicioniranja
Klizišta	Računalne simulacije
Poplave	Modeliranje urbanih struktura
Obalna erozija	Geografski informacijski sustavi
Fizički problemi urbanih okoliša	
UPRAVLJANJE OKOLIŠNIM PROMJENAMA	IZAZOVI HUMANIZIRANOG OKOLIŠA
Vodoopskrba i upravljanj vodnim resursima	Urbanizacija
Kvaliteta i zagađenja voda	Granični sporovi
Natapanje	Politički prostori i reprezentacija unutar država
Dezertifikacija	Problemi stanovanja u razvijenom svijetu
Deforestacija	Geografija siromaštva
Održavanje biodiverziteta	Segregacija i diskriminacija
Evaluacija krajobraza	Društveno-prostorne varijacije u zdravstvu
Procjena utjecaja na okoliš	Kriminal i strah od kriminala
Upravljanje rekreacijom u ruralnim područjima	Analiza lokacije maloprodaje
Zaštita močvarnih staništa	Urbani promet
Smanjenje značaja poljoprivrede	Ruralna dostupnost
Sukobi oko korištenja zemljišta	Gradski marketing
Oduzeta i nekorisćena zemlja	Problemi niskih prihoda u Trećem svijetu
Održivi turizam	Aktivnosti neformalnog sektora u gradu
Zaštita urbanih krajobraza	Društvena polarizacija

Izvor: Pacione, 1999

Glavno obilježje primijenjene geografije je da se suočava sa stvarnim problemima u prostoru umjesto da zadržava svoje znanje unutar akademskih institucija ili da se bavi pitanjima što

geografija jest. Filozofija primijenjene geografije je da svojim znanjem bude znanost korisna društvu. Veliku važnost primijenjena geografija ima u temama urbane geografije s naglaskom na teme kvalitete živote u gradovima. Značaj istraživanja primijenje geografije nikada nije bio veći nego što je danas. Moderna društva suočavaju se s velikim brojem problema kao što su ekstremni prirodni događaji (poput poplava, suša i potresa), ekološki problemi (poput deforestacije, dezertifikacije i zaraza) te društveni problemi (poput kriminala, nezaposlenosti i siromaštva). Upravo geografski pristup može shvatiti uzroke navedenih problema u prostoru te za njih ponuditi kvalitetna rješenja. Upravljanje prostornim resursima jest važna stavka unutar prostornog planiranja, a istraživanja primijenjene geografije mogu ponuditi odgovarajuća znanja za upravljanje njima. (Pacione, 2011). Vresk kao konkretne zadaće primijenjene geografije navodi oblikovanje i uređenje prostora na kojem živi stanovništvo, planiranje prostornog razmještaja radnih mjesta, razvoj i prostorna organizacija funkcija opskrbe stanovništva robom i uslugama, zaštitu i iskorištavanje prirodnih resursa i dr. Iz svega nabrojanog jasno je kako aplikativna geografija najviše dolazi do izražaja u prostornom planiranju (Vresk, 1997).

Pri izradi prostornih planova važna je i uloga geografskih informacijskih sustava. Geografski informacijski sustavi predstavljaju važan programski alat za evidenciju i/ili analitičku obradu podataka o pojedinim dijelovima ili pojavama u prostoru (Štimac, 2010). U tablici 3. jasno se može vidjeti koliko je poznavanje GIS alata važno u procesu izrade prostornih planova.

Tab. 3. Strukturacija programa po etapi izrade plana

ETAPE IZRADE I PROVEDBE PLANA		PODRUČJE RADA	
		TEKST	GRAFIKA
IZRADA PLANA	Analiza i ocjena stanja	GIS/OFFICE	GIS
	Koncepcija rješenja	OFFICE	CAD
	Prostorni plan		
PROVEDBA PLANA	Provedba plana	GIS	GIS

Izvor: Štimac, 2010

4. PROSTORNO PLANIRANJE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Republika Hrvatska svoj sustav prostornog planiranja počela je razvijati u sklopu SFR Jugoslavije i to u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata. Veliku ulogu u razvoju cjelokupnog prostornog planiranja, a ne samo urbanističkog planiranja imao je Arhitektonski odjel tadašnjeg tehničkog fakulteta u Zagrebu. Veliku važnost za razvoj prostornog planiranja u Republici Hrvatskoj ima osnivanje Urbanističkog instituta Hrvatske koji je nosilac brojnih prostornih planova. Izrada općinskih prostornih planova započinje šezdesetih godina 20. stoljeća, a za razvoj prostornog planiranja izuzetno je važno donošenje zakona koji je propisao izradu prostornih planova gradova. Tada su doneseni i neki od važnijih prostornih planova kao što su Projekt Južni Jadran, Projekt Gornji Jadran te Projekt zaštite čovjekove okoline jadranske regije i Jugoslavije (Vresk, 1990).

Početkom 90-ih godina 20. stoljeća pretpostavljalo se da će Republika Hrvatska započeti s prostornim razvojem na novim temeljima u odnosu na bivšu državu. Ipak, zbog lošijeg funkcioniranja državne uprave te brojnih ekonomskih, političkih i društvenih promjena dolazi do usporavanja prostornog razvoja. Nove jedinice lokalne samopurave nisu bile sposobne preuzeti poslove upravljanja svojim prostorom. Zbog krivog shvaćanja prava vlasništva and nekretninama povećan je broj bespravnih gradnji te su zanemareni zahtjevi od zajedničkog interesa kao što su tehnička i društvena infrastruktura. Novim teritorijalnim ustrojem koji je donesen 1992. postojalo je čak 547 jedinica lokalne samouprave od kojih mnoge nisu mogle financirati vlastite razvojne projekte. Tako su prostorni planovi općine i gradova većinom ostajali na razini određivanja građevinskih područja te se pri tome javljao problem definiranja površina građevinskog zemljišta više nego je za to bilo potrebe. Zaključno, iako je jedinicama lokalne samouprave dana ovlast za gospodarenje svojim prostorom, mnoge za to nemaju financijske, tehničke i stručne mogućnosti (Kranjčević, 2005). Pavelić navodi kako prostornog planiranja u Hrvatskoj u pravom smislu te riječi niti nema te da bi arhitekti, geografi, demografi, geografi, geolozi, ekonomisti i drugi trebali zajedno strateški savjetovati političare na vodećim funkcijama te postaviti novu prostornu politiku zemlje (Pavelić, 2011).

Što se tiče urbanog planiranja, jasno je kako ne postoji vizija urbanog razvoja pri čemu se gradovi ne planiraju kao cjeline nego se planiraju samo njihovi manji dijelovi, tj. mikroobjekti. Takav način planiranja naziva se „točkasto planiranje" pri čemu nedostaje element planiranja strukture sadržaja u gradu. Odličan primjer za to predstavlja izgradnja brojnih trgovačkih centara u Zagrebu sukladno željama investitora, a ne potrebama stanovništva. Uz „točkasto

planiranje" veliki problem je i neupućenost javnosti u urbano planiranje, tj. nedostatak demokratičnosti u odlučivanju o gradu. Čaldarović ističe i razliku bivše i sadašnje države po pitanju kontrole i usmjeravanja planiranja prostora s obzirom da je bivša država jasno definirala što je to javni interes te kakvi se objekti mogu negdje graditi s obzirom na javni interes. Kao dobar primjer slabije regulacije države u upravljanju prostorom vidljiv je u slučaju preuređenja Cvjetnog trga u Zagrebu u kojem su prevagnuli interesi manjine, tj. investitora unatoč 54 tisuće prikupljenih potpisa građana protiv planiranih promjena na Cvjetnom trgu. Ipak, bilo je u bivšoj državi i nedostataka po pitanju prostornog planiranja kao što su dugoročnost i nefleksibilnost tih planova (Čaldarović, 2012).

Ostvarivanje sveobuhvatnog planiranja preduvjet je za očuvanje vrijednosti hrvatskog prostora te za usmjeravanje aktivnosti koje bi pomogle ostvarivanju održivog i kvalitetnog razvoja hrvatskih gradova i naselja. Danas je zbog velikog broja neplanskih intervencija u prostoru (o čemu svjedoči veliki broj zahtjeva za legalizaciju) uloga prostornih planera zahtjevnija nego ikad prije. Uz poznavanje problematike prostora, metodologije planiranja i usklađivanja različitih interesa u prostoru, važno je usvojiti i nove vještine kao što su strukturiranje participacijskih procesa, poznavanje zakonodavstva strateškog planiranja te praćenje europskih politika i mogućnosti financiranja programskim instrumentima Europske unije (Hrvatski zavod za prostorni razvoj, 2017).

4.1. PROBLEMATIKA ULOGE GEOGRAFIJE U PROSTORNOM PLANIRANJU

Sustav prostornog planiranja od polovice 20. stoljeća karakteriziraju česte promjene zakonske osnove. Često su se donosile nove odredbe koje su detaljnije propisivale sadržaj, izradu i donošenje dokumenata prostornog planiranja zbog čega se često javljao problem neažuriranosti ranije izrađenih planova sa zakonom (Radeljak, 2013). Nakon 1990-ih uslijed značajnih političkih, ekonomskih i društvenih promjena u Hrvatskoj dolazi i do velikih promjena u praksi prostornog planiranja. Najvažnija promjena je u pristupu jer je suradnja među strukama koje je temeljno obilježje djelatnosti prostornog planiranja nestala što je dovelo do osnaživanja položaja jednih te marginalizacije drugih struka (Marinović-Uzelac, 2001). U tom razdoblju raspale su se veće planerske kuće te se formirao niz malih projektantskih ureda koje su činili od dva do četiri arhitekta, građevinara ili pripadnika neke druge struke. Upravo su ti

projektantski uredi vladali tržištem prostornih planova jer se nitko drugi time tada nije bavio (Štimac, 2010). Osim ove promjene tu su i javljanje novih profita usmjerenih aktera, pasivno praćenje stihijskih procesa u prostoru kao i nepostojanje korekcije nepoželjnih trendova u prostoru određenim prostorno-planskim mjerama (Pejnović i Lukić, 2012).

Promjene u prostornom planiranju vidljive su i u nazivu zakona. Tako je 1984. naziv zakona bio Zakon o prostornom planiranju i uređenju prostora, od 1994. Zakon o prostornom uređenju, a od 2007. Zakon o prostornom uređenju i gradnji (NN 54/84, 30/94, 76/07). Iz navedenih promjena vidljivo je jačanje tehničkih struka, prvenstveno arhitekture i građevine te slabljenje polidisciplinarnosti, tj. suradnje većeg broja struka na ovom pitanju te time slabljenje uloge geografije (Pejnović i Lukić, 2012).

U javnosti prevladava mišljenje kako je prostorno planiranje djelatnost kojom se isključivo bave arhitekti, ali ipak prostorno planiranje je interdisciplinarna timska djelatnost te se njome bave i demografi, sociolozi, građevinari, biolozi, kemičari, ekonomisti i dr. Također, navodi se kako se voditelj planerskog tima izabire sukladno vrsti zadatka pa je tako kod izrade plana zaštićenih područja prirode voditelj biolog, a kod izrade strateškog plana voditelj ekonomist. Ipak, ističe kako su arhitekti najčešće voditelji planerskog tima, a kao razlog navodu nezainteresiranost drugih struka za ovu djelatnost (Štimac, 2010).

Marginalizacija geografske struke u okvirima prostornog planiranja vidljivija je i u zakonima Republike Hrvatske. Tako se u Zakonu o poslovima i djelatnostima prostornog uređenja i gradnje u Članku 7. navodi da voditelj izrade nacrtu prijedloga prostornih planova i izvješća o stanju u prostoru i obavljanja drugih stručnih poslova može obavljati ovlašten arhitekt (NN 78/15). U Članku 15. istog zakona navodi se kako ovlašten arhitekt urbanist po potrebi treba osigurati sudjelovanje: (1) ovlaštenog inženjera građevinarstva, magistra inženjera prometa, odnosno ovlaštenog inženjera strojarstva, ovlaštenog inženjera elektrotehnike, (2) magistra geografije, odnosno magistra inženjera biologije, ekologije, krajobrazne arhitekture, šumarstva, agronomije ili slične struke, (3) magistra ekonomije, sociologije, demografije ili slične struke. Također, svi od navedenih moraju imati barem dvije godine radnog iskustva na poslovima prostornog uređenja. Jedino u slučajevima prethodno izrađene stručne podloge ili ukoliko podloga nije propisana odlukom o izradi prostornog plana, izrađivač plana (arhitekt) nije dužan osigurati sudjelovanje drugih stručnih osoba (NN 78/15). Iz svega navedenog jasno je kako

geografi imaju slabu ulogu pri izradi prostornih planova jer ne mogu biti voditelji izrade nacrtu prostornih planova, već eventualno mogu sudjelovati kao jedan od nekoliko članova tima za izradu prostornih planova. Jedna od definicija navodi prostorno planiranje kao spoj umjetnosti, znanosti i zakonodavstva. Jedino efikasno zakonodavstvo može omogućiti realizaciju usklađivanja procesa u prostoru (Marinović-Uzelac, 1986).

Osim geografije, i struka sociologije je zanemarena u okviru prostornog, preciznije urbanog planiranja. Danas niti jedan sociolog ne radi u urbanističkim službama, dok je 70-ih i 80-ih godina bilo desetak sociologa u Hrvatskoj zaposleno u raznim planerskim institucijama (Čaldarović, 2012). Kranjčević također navodi problem nedostatka multidisciplinarnosti jer u izradi prostornih projekata često ne sudjeluju svi relevantni sektori, već samo pokretači projekta. Tako nadležne službe za zaštitu prirodnog i kulturnog nasljeđa često budu zanemarene pri izradi razvojnih projekata (Kranjčević, 2005).

5. PROSTORNO PLANIRANJE U DRUGIM EUROPSKIM ZEMLJAMA

Iako na razini Europske unije ne postoji jedinstveno prostorno zakonodavstvo, svaki nacionalni zakon iz područja prostornog uređenja mora sadržavati određene elemente pravne i socijalne države i demokratskog društva (Kranjčević, 2009). Svaka europska zemlja je još od vremena renesanse, tj. od vremena nastajanja velikih i centraliziranih država razvijala vlastiti sustav prostornog planiranja koji je još od tada bio pod upravom države. Kako su se politički sustavi europskih država mijenjali, tako su se mijenjali i načini upravljanja prostorom, tj. sustavi prostornog planiranja (Van Asche i dr., 2013). Prostorno planiranje u Europskoj uniji za cilj ima smanjivanje posljedica neravnomjernog razvoja pojedinih regija što se očituje na podjeli Europske unije na Sjever i Jug te jezgru i periferiju. Smatra se da se te razlike mogu prevladati ukoliko se prostor sagledava u cjelini uz definirane zajedničke ciljeve prostornog razvoja. Zbog potrebe usklađivanja različitih nacionalnih vizija prostornog razvoja na europskoj razini usvajaju se različiti dokumenti u kojima su načelno određena zajednička usmjerenja. Jedan od tih dokumenata je i European Spatial Development Perspective ili ESDP kojim prostor postaje novi element europske politike. Na temelju njega članice su dužne uskladiti svoje nacionalne interese s europskim interesima u sferama upravljanja vodom, očuvanja okoliša te ruralnog razvoja (Kranjčević, 2005).

5.1. PROSTORNO PLANIRANJE U FRANCUSKOJ

U Francuskoj je prostorno planiranje institucionalizirano nakon Drugog svjetskog rata, iako su problemi regionalnog razvoja započeli ranije. Na neravnomjeren razvoj utjecali su razni prirodno-geografski faktori poput nejednakog razmjешtaja resursa te velike kulturno-povijesne razlike. Veliku ulogu u neravnomjernom razvoju odigrala je i politička organizacija, tj. centralistički sustav u kojem je favoriziran razvoj Pariza. Zakonodavne osnove prostornog planiranja stvorene su pedesetih godina, a 1955. vlada je donijela i paket mjera kojima se finacijskim sredstvima potiče razvoj onih regija koje imaju veću nezaposlenost i zaostaju u razvoju (Vresk, 1990). U Francuskoj na lokalnoj razini postoje i Ekonomske razvojne agencije kojima je u prvom planu izrada planova za ekonomski razvoj tih prostora. U tim agencijama prosječno je zaposleno osam do dvanaest ljudi i to inženjera, ekonomista te geografa (Ministry of Foreign Affairs, 2006).

U sljedećem dijelu obrađeni su sustavi prostornog planiranja u Nizozemskoj, Francuskoj i Norveškoj. Smisao istraživanja prostornog planiranja u drugim europskim zemljama je uvidjeti specifičnosti u sustavu te u samom povijesnom razvitku planiranja prostora u navedenim zemljama. Kroz istraživanje cilj je bio i saznati ulogu geografske struke u okvirima prostornog planiranja kroz prošlost i danas.

5.2. PROSTORNO PLANIRANJE U NIZOZEMSKOJ

Nizozemska je unitarna država podijeljena na 12 provincija i 390 općina. Nacionalna vlada stvara okvire za prostorno planiranje koji određuju obaveze individualnih aktera. Na državnoj razini definiraju se planovi ekonomskog razvoja te održavanje infrastrukture koja je vezana uz upravljanje prostorom. Provincije imaju obavezu donositi prostorne planove koji se većinom vežu za ruralne prostore. Općinske vlasti su najvažniji akteri u donošenju odluka u korištenju zemljišta. Institucionalizacija prostornog planiranja u zemljama Beneluksa, pa tako i u Nizozemskoj potaknuta je nejednakom regionalnom zaposlenošću te potrebom za upravljanjem prirodnim resursima. Nizozemska je uvijek davala veliku pozornost prostornom planiranju zbog potrebe za isušivanjem i uređenjem poldera (Vresk, 1990).

5.3. PROSTORNO PLANIRANJE U NORVEŠKOJ

Norveška je unitarna država s podjelom na 19 županija i 428 općina. Norveški sustav planiranja oslanja se na tri institucionalne razine: državnu (glavnu ulogu ima Ministarstvo okoliša), regionalnu (glavnu ulogu ima županijska vlast) te lokalnu (glavnu ulogu ima općinska vlast) (Nordregio, 2004). Vlada ima obavezu stvoriti okvir za donošenje zakona i odluka vezanih za prostorno planiranje. Županijske vlasti nadgledaju planiranje lokalnih vlasti, a lokalne vlasti predstavljaju glavna tijela za prostorno planiranje. Lokalne vlasti su odgovorne za donošenje lokalnih strategija i općinskih masterplanova. U Norveškoj ne postoje planovi na nacionalnoj razini (OECD, 2017). Nakon Drugog svjetskog rata vidljivo je snažno surađivanje svih skandinavskih zemalja što je vidljivo kroz ukidanje kontrole na granicama, stvaranje slobodnog tržišta radne snage, stvaranje zajedničkog poštanskog sustava i dr. Zbog specifičnosti svake države nije uspostavljen zajednički sustav prostornog planiranja. Norveška je prva skandinavska zemlja koja je započela rješavati probleme nejednakog regionalnog razvoja te uspostavila prve okvire prostornog planiranja. Prvi planovi najviše su bili usmjereni na poticanje razvoja sjevernog dijela Norveške (Vresk, 1990). Ti prvi planovi vezali su se za područje regija Troms i Finnmark i to u poslijeratnom razdoblju. Na tim planovima zajedno su surađivali arhitekti, ekonomisti i geografi te isplanirali moderne luke, industrije za proizvodnju ribe te nova ribarska naselja za potrebe oživljavanja tog dijela Norveške (Kai, 2002). Najvažnija reforma u prostornom planiranju Norveške dogodila se 2008. godine kada su županije i općine dobile dopuštenje za samostalno donošenje strategija prostornog planiranja (OECD, 2017).

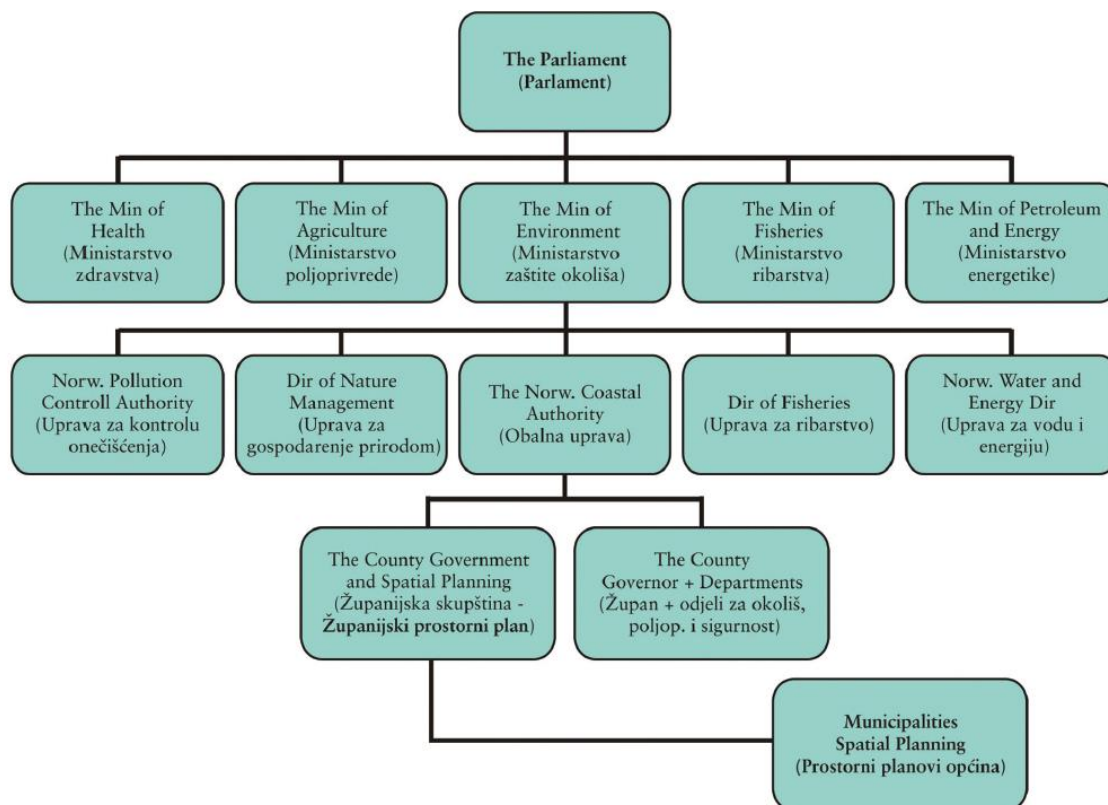
6. POTENCIJALI GEOGRAFIJE U PROSTORNOM PLANIRANJU

U ovom dijelu bit će obrađeno nekoliko primjera u kojima se ističe važnost geografije pri izradi prostornih planova.

6.1. POTENCIJALI GEOGRAFIJE U UPRAVLJANJU VODNIM RESURSIMA

Rijeke imaju veliku funkciju u prirodi jer su važna biogeografska staništa raznim biljnim i životinjskim vrstama, regulator otjecanja te sveukupni modifikator fizičko-geografskog prostora, kao i značajnu društveno-gospodarsku ulogu vidljivu kroz prometni, energetske,

vodoopskrbni i športsko-rekreacijski značaj. Zbog toga rijeke predstavljaju vrlo važan prostorni resurs čije planiranje predstavlja kompleksan proces naročito zbog političkog i društveno-gospodarskog aspekta. Pri izradi planova upravljanja rijekama, nužno je izraditi planove u okvirima prirodnog sustava rijeka, a ne u granicama administrativno-teritorijalnih jedinica. Rijeka Sava te njezino porječje čini kompleksan prostorni sustav pa važan dio izrade plana tog prostora predstavlja vrednovanje kojoj je cilj saznati potencijale prostora za razvoj određenih djelatnosti (Jukić, 2008).

Sl. 6. Norveški sustav pri izradi prostornih planova vodnih resursa

Izvor: Jukić, 2008 prema The WFD and Norwegian Spatial Planning System, Norwegian Institute for Urban and Regional Research

Na slici 6. prikazan je norveški model za upravljanje vodnim resursima. U tom modelu općine donose svoje prostorne planove i to u koordinaciji sa županijskim i regionalnim tijelima. Sam proces planiranja omogućuje sudjelovanje svih zainteresiranih, a model je učinkovit jer je hijerarhijski viša grupa uključena u donošenje odluka u hijerarhijski nižim grupama. Na taj način se u procesu donošenja odluka o prostoru usklađuju općinski sa županijskim interesima. Ti usklađeni planovi konačno se šalju Ministarstvu zaštite okoliša na prihvatanje.

U definiranju ciljeva prostornog razvoja na prostoru Savske ravnice u Prostornom planu grada Zagreba navodi se očuvanje temeljnih krajobraznih obilježja, očuvanje širokih neizgrađenih prostora između izgrađenih struktura naselja te racionalno vođenje velikih prometnih i komunalnih infrastrukturnih sustava. Geografi bi svojom vještinom povezivanja prirodne osnove i društvene nadgradnje u prostoru trebali sudjelovati u ovom dijelu izrade plana (Prostorni plan Grada Zagreba, 2016).

Još jedan primjer pokazuje ulogu geografije u prostornom planiranju vodnih resursa i to je studija utjecaja planerske politike na smanjene rizika od poplava i financijskih gubitaka na *gatewayu* Temze. U tom primjeru prostor *gatewaya* rijeke Temze predstavlja važan prostor za naseljavanje i zapošljavanje desetke tisuća ljudi. Taj prostor smješten je na naplavnoj ravnici pri čemu bi značajna poplava mogla značiti ogromne gubitke te je stoga nužan rad koji bi kvantificira rizik od potencijalne štete izazvane poplavom i destrukcijom izgrađenih površina uz tok rijeke Temze. Osim kvantifikacije opasnosti, uloga geografa je i da definira moguća rješenja i alternativne modele ukoliko dođe do poplava na tom prostoru (Lugomer, 2014).

6.2. POTENCIJALI DEMOGEOGRAFIJE U PROSTORNOM PLANIRANJU

Kada se radi o prostornom planiranju, izuzetno važnu komponentu imaju i procesi u socijalnom prostoru. Biolog i urbanist Patrick Geddes tvrdio je kako u svakom planiranju prostornog razvoja mora prethoditi studija i razmišljanje sredine u kojoj živi stanovništvo (Marinović-Uzelac, 1986). Demogeografija je geografska disciplina koja ima primarnu fundamentalnost s obzirom da su stanovništvo i njegovi utjecaji osnova svih planiranja u prostoru (Šterc, 2015). „Demogeografija je geografska znanstvena disciplina koja se bavi proučavanjem materijaliziranih odnosa i odraza prirodne osnove i/ili društvene nadgradnje i stanovništva u geografskom prostoru" (Šterc, 2015, 138).

Demogeografija je subdisciplina geografije čija istraživanja mogu doprinijeti donošenju kvalitetnijih prostornih planova. Na prostornim razinama kao što su regije i mikroregije mogu se izvesti brojna demografska istraživanja. Konkretnije, na temelju projekcije stanovništva i s njom povezanih analiza mogu se odrediti potrebe za komunalnom infrastrukturom, mrežom trgovina, rekreacijskim sadržajima i sl. Geografski pristup smatra se najprikladnijim za populacijsku analizu te njenu primjenu na lokalnoj i regionalnoj cjelini. Pri analizama koristi se i kartografska metoda koja je potrebna za spoznaju procesa u prostoru i vremenu. Tematske karte pomažu u spoznaji prostornih specifičnosti te time olakšavaju odgovore na pitanja zašto

je nešto negdje smješteno u prostoru. Zadaća prostornog planiranja je i postići sklad gospodarskog i društvenog razvoja u korist stanovništva pa rezultati demogeografskih istraživanja nalaze izravnu primjenu u prostornom planiranju. Iznimnu važnost demografskim analizama pridonosi činjenica da je prostorno planiranje u funkciji dobrobiti stanovništva (Nejašmić, 2011).

Projekcije broja stanovnika u budućnosti mogu se smatrati vrstom modela, a one služe kako bi se u skladu s njima mogli adekvatno planirati budući sadržaji, procesi, veze i odnosi u prostoru (Lugomer, 2014). Osnova kontrole demografskih tokova jest mikrolociranje i mreža gospodarskih djelatnosti. U Republici Hrvatskoj mreža gospodarskih djelatnosti nakon promjene političkog sustava nije ponovno uspostavljena, a gospodarske djelatnosti koje bi zapošljavale stanovništvo uglavnom se svode na turizam, trgovinu i transakcije nekretninama. Također, nakon rata po pitanju demografske uravnoteženosti na prostorima kao što su Lika ili Banovina nije napravljeno ništa (Pavelić, 2011).

6.3. ULOGA MATEMATIKE U PROSTORNOM PLANIRANJU

U nastavnim programima geografskih studija u stranim zemljama među predmetima se mogu naći i matematički kolegiji kojima studenti savladavaju razne matematičke vještine. Te matematičke vještine mogu pomoći u povećanju egzaktnosti rezultata istraživanja jer njima geograf počinje posjedovati snažnije metodološke temelje što ga čini kompetentnijim u rješavanju raznih prostornih problema (Lugomer, 2014).

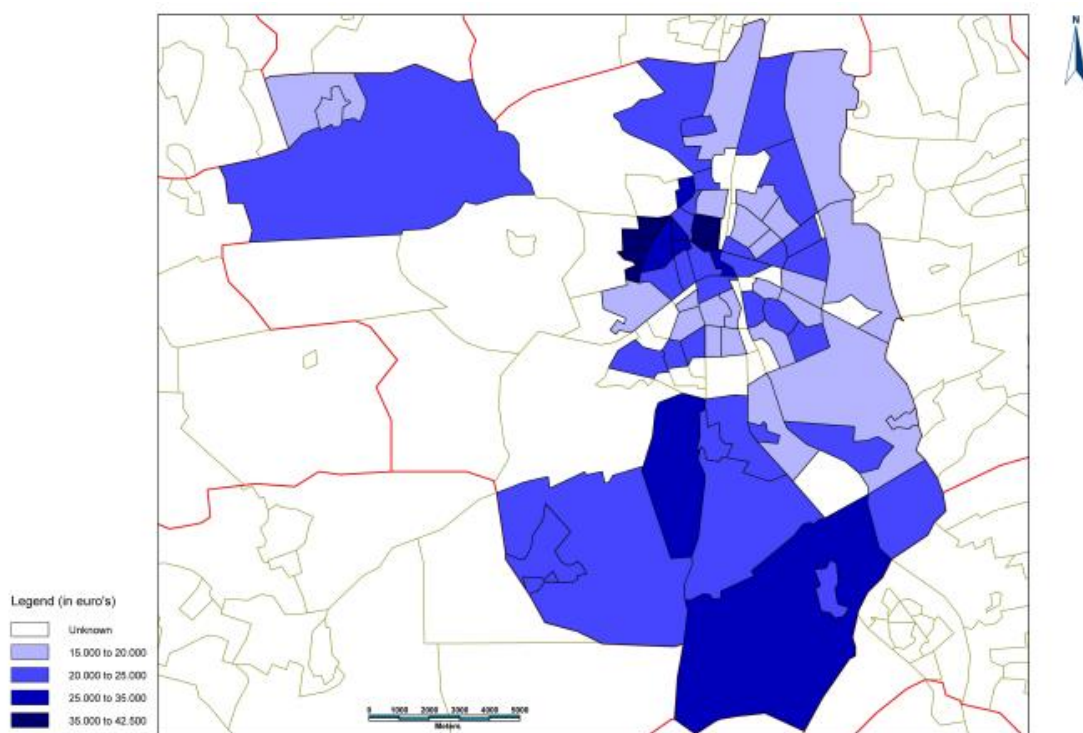
6.4. POTENCIJALI GEOGRAFIJE U PLANIRANJU URBANIH PROSTORA

Prostornom analizom katastarskih, okolišnih i socio-ekonomskih informacija može se doprinijeti planiranju urbanih prostora. Pažljiva interpretacija geografskih podataka u prostornu informaciju je ključna za kvalitetu konačnih rezultata. Na primjeru općine srednje veličine Apeldoorn u Nizozemskoj prikazano je kako se na temelju analize geografskih podataka mogu dati smjernice za razvoj navedene općine. Na temelju određenih indikatora kao što prosječni dohodak i postotak izgrađene površine po naselju izrađene su karte koje jasno upućuju na stanje u prostoru. Kombinacijom navedenih kriterija može se doći do korisnih informacija kako usmjeriti lokalni razvoj (Holtslag-Broekhof i Van Marwijk, 2012).

Jedan od boljih primjera kako geografska struka može doprinijeti planiranju urbanih prostora je projekt studenata i profesora Geografskog odsjeka Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu kojemu je cilj bio osmisliti način revitalizacije napuštenih prostora u samom centru

grada Zagreba. Projekt je izrađen u suradnji sa Sindikatom biciklista tako što su kartirani svi prostori u četiri zagrebačke ulice – Vlaškoj, Tratinskoj, Ilici i Branimirovoj. Osim kartiranja, studenti su ispitali povijest tih ulica saznajući po čemu lokalno stanovništvo pamti ove ulice. Za Branimirovu ulicu predložili su uređenje tvornice Nade Dimić te otvaranje trgovačkog centra s hrvatskim proizvodima. Napuštena vojna bolnica u Vlaškoj ulici prema njihovom prijedlogu postala bi pučka kuhinja (prednji dio zgrade) te medicinski inkubator (stražnji dio zgrade). Ti i brojni drugi prijedlozi iz navedenog projekta daju jasan uvid kako geografi svojom metodologijom te cjelovitim doživljajem prostora mogu pozitivno utjecati na upravljanje urbanih prostorima (Bališa, 2017).

Prostorni planovi uređenja gradova su temeljni dokumenti prostornog uređenja gradova koji određuju usmjerenja za razvoj djelatnosti i namjenu površina te uvjete za održivi i uravnoteženi razvitak na nekom urbanom prostoru. Prostorni plan Grada Zagreba sadrži prostornu i gospodarsku strukturu Grada Zagreba, sustav središnjih naselja, sustav razvojne infrastrukture, osnove za uređenje i zaštitu prostora, prostornih mjerila i smjernice za gospodarski razvoj, za očuvanje i unaprjeđenje prirodnih, kulturno-povijesnih i krajobraznih vrijednosti, mjere za unapređivanje i zaštitu okoliša te druge elemente važne za Grad Zagreb. Neke od stavki unutar ovog plana kao što su to demografske mjere sigurno bi mogli biti izrađeni od strane geografa. U demografskim mjerama se zahtijeva praćenje kretanje stanovnika te u skladu s tim kretanjem poduzimanje različitih mjera gradske politike (Prostorni plan Grada Zagreba, 2016).

Sl. 7. Prosječni dohodak po naseljima u općini Apeldoorn 2012.

Izvor: Holtslag-Broekhof i Van Marwijk, 2012

7. ZAKLJUČAK

Predmet interesa prostornog planiranja je definiranje optimalnog rasporeda čimbenika koji utječu na prostor – ljudi, dobra i djelatnosti (Marinović-Uzelac, 2001). Prostorno planiranje važno je jer promiče gospodarski razvoj prostora te unaprjeđenje kvalitete života uzimajući u obzir zaštitu okoliša (Mrđa i Bojanić Obad Šćitaroci, 2015). Danas je zbog demografske eksplozije te time povezano velike potrošnje prirodnih resursa nužno smisleno upravljati prostorom i svim njegovim resursima (Štimac, 2010).

Prostorne planove izrađuju specijalisti raznih struka pa je ova djelatnost polidisciplinarna. Članovi planerskih timova moraju biti svjesni da jedna komponentna nije odlučujuća za neki prostor. U užem sastavu planerskih timova su osim urbanista i drugi stručnjaci - za geografiju, promet, ekonomiju i pejzažno oblikovanje (Marinović-Uzelac, 2001). Geografija je znanost čiji temelji sežu još u 3. stoljeće prije Krista, a u njenom fokusu su odnosi u prostoru nastali interakcijom prirodne osnove i društvenog djelovanja. (Tandarić i Tekić, 2014). Geografija je znanost koja može predvidjeti prostorne zakonitosti te je time jedna od ključnih znanosti u planiranju prostora (Šterc, 2012). Važnu ulogu u prostornom planiranju ima primijenjena geografija koja ima mogućnosti razjasniti uzroke ekonomskih, socijalnih i ekoloških problema te ponuditi rješenja za njih (Pacione, 2011).

U Hrvatskoj se izdvaja nekoliko problematika u prostornom planiranju. Prva se odnosi na veliki broj jedinica lokalne samouprave koje nemaju financijske, tehničke i stručne mogućnosti za izradu planova (Kranjčević, 2006). Drugi veliki problem je „točkasto planiranje" u gradovima pri čemu se grad ne planira u cjelini, nego samo njegovi manji dijelovi (Čaldarović, 2012). Treći problem veže se uz posttranzicijsko razdoblje kada temeljno obilježje djelatnosti prostornog planiranja multidisciplinarnost u potpunosti nestaje. Kranjčević potvrđuje kako je nedostatak multidisciplinarnog pristupa utjecao na smanjenje kvalitete prostornog planiranja navodeći kako nadležne službe za zaštitu prirode i kulturnog nasljeđa često budu zanemarene pri izradi razvojnih projekata (Kranjčević, 2006). Zaključno, Pavelić navodi kako u Hrvatskoj prostornog planiranja u pravom smislu te riječi niti nema (Pavelić, 2011).

Geografija je i zakonski i u praksi u Hrvatskoj u potpunosti marginalizirana struka u prostornom planiranju u usporedbi s njenim potencijalima. Geografija ima potencijal da objasni organizaciju prostora i suvremene prostorne procese te razradi modele za prostorni razvoj što ističe važnost geografije u znanosti, društvu i prostornom planiranju (Šterc, 2012). Konačno, niti jedna prirodna, društvena, humanistička ili tehnička znanost ne može dati toliko kompleksan uvid u prostor kao što geografija može (Tandarić i Tekić, 2014).

8. LITERATURA I IZVORI

LITERATURA

- Bonnett, A., 2009: *What is geography?*, Sage, London
- Bušljeta-Vdović, S., 2006: Zračne snimke kao podloga za daljinska istraživanja u prostornom planiranju, *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 14 (2), 246-254.
- Dritan, R., 2011: The role of geography in managing spatial development processes: the case of the peri-urban area of Shkodër City, Albania, *Hrvatski geografski glasnik* 73 (2), 81-92.
- Čaldarović, O., 2012: Urbano planiranje nekad i sad – tranzicijsko društvo i njegov urbanizam, u Svirčić Gotovac A. i Zlatar J. (ur.), *Akteri društvenih promjena u prostoru; Transformacija prostora i kvalitete života u Hrvatskoj*, Institut za društvena istraživanja Zagreb
- Haggett, P., 2001: *Geography: a global synthesis*, Prentice Hall, Harlow
- Holtslag-Broekhof, S.M., van Marwijk, R.B.M., 2012: *The role of spatial information for planning sustainable cities*
- Hrvatski zavod za prostorni razvoj, 2017: *Vizije gradova i prostora – međunarodne preporuke za prostorni i urbani razvoj*, Udruga hrvatskih urbanista, Zagreb
- Jukić, M., 2008: Rijeka Sava kao resurs u prostornom planiranju, *Geoadria* 13 (1), 81-96.
- Kai, B., 2002: *Norway – Reluctant but Curious*, Nodregio, Stocholm
- Kalogjera, A., 1996: Pejzaž kao bitan fizičko-geografski element u prostornom planiranju, *Geoadria* 1 (1), 47-58.
- Koomen, E., Dekkers, J., 2013: The Impact of Land-Use Policy on Urban Fringe Dynamics, u: *Modeling of Land-Use and Ecological Dynamics* (ur. Malkinson, D. i dr.), Springer, 9-35.
- Kranjčević, J., 2005: *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: ususret izazovima pregovora*, Institut za javne financije: Zaklada Fiedrich Ebert, Zagreb

- Lugomer, K., 2014: *Uvod u geografiju (skripta)*, Zagreb
- Marić, J., 2009: Prostorno planiranje u Dubrovačko-neretvanskoj županiji, *Geoadria* 14 (1), 87-140.
- Marinović – Uzelac, 1992: Regionalizacija iz videokruga prostornog planiranja, *Društvena istraživanja* 1 (1) 69-85.
- Marinović – Uzelac, A., 2001: *Prostorno planiranje*, Dom i svijet, Zagreb
- Marinović – Uzelac, A., 1986: *Naselja, gradovi, prostori*, Tehnička knjiga, Zagreb
- Ministry of Foreign Affairs, 2006: *Spatial planning and Sustainable Development Policy in France*
- Mrđa, A., Bojanić Obad Šćitaroci, B., 2015: Međunarodni dokumenti o prostornom planiranju i turizmu, , *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 23 (1), 130-143.
- Nejašmić, I., 2011: Primijenjena istraživanja u demogeografiji , *Hrvatski geografski glasnik* 73 (1), 29-37.
- Nordregio, 2004: *Regional planning in Finland, Iceland, Norway and Sweden*
- OECD, 2017: *Land-use Planning Systems in the OECD: Country Facts Sheets*, OECD Publishing, Paris
- Pacione, M., 2011: Primijenjena geografija: načela i primjena, *Hrvatski geografski glasnik* 73 (1), 7-28.
- Pacione, M., 1999: *Applied Geography: Principles and Practice*, Routledge, London
- Pavelić, D., 2011: Geostrategije i prostorno planiranje, *Čovjek i prostor*, 58, 14-15.
- Pejnović, D., Lukić, A., 2012: Uloga geografije u obrazovanju prostornih planera: primjer Hrvatske, *Zbornik sažetaka 3. kongresa geografa Bosne i Hercegovine*, Geografsko društvo u Federaciji Bosne i Hercegovine, Sarajevo, ?
- Radeljak, P., 2013: Prostorno planiranje na području Šibensko-kninske županije od druge polovice 20. stoljeća, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornog i sociokulturnog razvoja* 50 (3), 345-377.
- Šterc, S., 2015: *Geografski i demogeografski identitet*, Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- Šterc, S., Komušanac, M., 2013: Suvremeni teorijsko-koncepcijski razvoj geografije u Hrvatskoj, *Hrvatski geografski glasnik* 75 (1), 71-88.
- Šterc, S., 2012: *Geografski i demogeografski identitet*, Doktorska disertacija, Geografski odsjek PMF-a Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- Štimac, M., 2010: *Prostorno planiranje u praksi*, Glosa d.o.o., Rijeka

- Tandarić, N., Tekić, I., 2014: Percpecija geografije kao znanosti i školskog predmeta, *Hrvatski geografski glasnik* 75(2), 101-120.
- Van Asche, K., Beunen, R., Duineveld, M., Jong, H., 2013: Co-evolution of planning and design: Risk and benefits of design perspectives in planning systems, *Planning Theory* 12 (2), 177-198.
- Vresk, M., 1990: *Grad u regionalnom i urbanom planiranju*, Školska knjiga, Zagreb
- Vresk, M., 1997: *Uvod u geografiju: razvoj, struktura i metodologija*, Školska knjiga, Zagreb

IZVORI

- Balija, P., 2017: Neka Ilica bude ulica vještina, a Vlačka ulica uživanja, *Večernji list*, <https://www.vecernji.hr/zagreb/neka-ilica-bude-ulica-vjestina-a-vlaska-uzivanja-1172528> (10. 09. 2017.)
- Prostorni plan Grada Zagreba*, Službeni glasnik Grada Zagreba, 2016, <http://www1.zagreb.hr/slglasnik/index.html#/akt?godina=2016&broj=030&akt=E5BBD5D8B8A158CC1257F61004EEEA0> (18. 09. 2017.)
- Zakon o prostornom uređenju (NN 153/2013)
- Zakon o poslovima i djelatnostima prostornog uređenja i gradnje (NN 78/15)
- Zakon o prostornom uređenju i gradnji (NN 54/84, 30/94, 76/07)